

Eén jaar *Geschiedenis van de literatuur in Limburg*

Verslag van het symposium
gehouden op zaterdag 9 december 2017 in Ligne Sittard

Organisatie: Hein van der Bruggen, Ben van Melick en Lou Spronck van de
Commissie Literatuurgeschiedenis van het LGOG, Merlijn Huntjens van het
Huis voor de Kunsten Roermond en Theo Bussers van De Domijnen (horeca).
Verslag: Ine Sijben

Programma

Opening door dagvoorzitter Hein van der Bruggen,
voorzitter van de Commissie Literatuurgeschiedenis

Lezing: Tom Verschaffel, *De literatuur en het (sociale) leven* p. 2

Lezing: Wilbert Smulders, *Hybride Limburg of hybride handboek?* p. 3

Lezing: Wiel Kusters, *Eikenhout en zinkviooltjes.*
Jan Hanlo's brieven aan Willem K. Coumans p. 5

Lezing: Lou Spronck, *Voor het stof erover neerdaalt...*
De Geschiedenis van de literatuur in Limburg in de kritiek p. 7

Publieksdiscussie aan de hand van stellingen p. 9

Lezing: Ben van Melick, *Een blik op de toekomst* p. 11

Tom Verschaffel

De literatuur en het (sociale) leven

Tom Verschaffel is historicus en hoogleraar Cultuurgeschiedenis vanaf 1750 aan de KU Leuven. Zijn onderzoek betreft onder andere de historische cultuur van de achttiende en negentiende eeuw (met name de geschiedschrijving), cultureel nationalisme en de uitwisseling tussen België en zijn buurlanden. Hij schreef het deel over de achttiende eeuw van de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur: De weg naar het binnenland, 1700-1800: de Zuidelijke Nederlanden* (2016).

Een betrekkelijke buitenstaander

Verschaffel opent zijn lezing met een nostalgische ode aan de liedjes van Toon Hermans, die vanuit Sittard het ouderlijk huis van de jonge Vlaming wisten te bereiken.

Dan vertelt hij hoe hij als historicus - dus als betrekkelijke buitenstaander - werd betrokken bij de reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Hij kreeg de vraag om het deel over de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw te schrijven toen er geen in die periode gespecialiseerde literatuurhistoricus te vinden bleek. Teksten in het Nederlands waren nog nauwelijks onderwerp geweest van onderzoek, dus ook niet van specialisatie. Het literatuurbedrijf in de Belgische achttiende eeuw was namelijk meertalig, met het Latijn en het Frans als belangrijkste talen voor wetenschap en 'schone letteren', terwijl het Nederlands - weliswaar geschikt geacht voor gebruiks- of gelegenheidsteksten - niet gold als volwaardige cultuurtaal.

Als kanttekening voegt Verschaffel toe dat het hem niet gemakkelijk is gevallen die geschiedenis vanuit een nationaal, exclusief Nederlandstalig perspectief op papier te krijgen: hij had immers te maken met auteurs die van taal wisselden naargelang de functie van de tekst en het beoogde publiek.

Twee gevallen van grensoverschrijding in een notendop, typerend voor de brede literaturopvatting van Verschaffel. Teksten functioneren in hun historische context, in een politieke, maatschappelijke en sociologische samenhang, in vele genres, ook niet-literaire, en in meerdere talen. Daarbij staat niet de intrinsieke waarde van een tekst voorop, zoals traditioneel gebruikelijk bij de tekstimmanente benadering van literatuur door de moderne literatuurwetenschap, die veelal een meer 'beperkte' definitie van literatuur hanteert.

Grensoverschrijdingen

Verschaffel herkent de brede oriëntatie op literatuur in de *Geschiedenis van de literatuur in Limburg* [hierna de *GLL* te noemen]. Ook daar wordt literatuur opgevat als een maatschappelijk gegeven en worden genre-, taal- en landsgrenzen overschreden.

Tot zijn spijt heeft Verschaffel niet van het rijke materiaal in de *GLL* gebruik kunnen maken bij het schrijven van zijn aandeel in de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, beide boeken kwamen in dezelfde periode tot stand.

Karakteristiek voor de regio is de excentrische ligging ten opzichte van het culturele centrum en de nabijheid van grenzen. Er is tot de Moderne tijd vaak sprake van betrokkenheid op en uitwisseling met omringende gebieden door Limburgse schrijvers. Die 'excentrische' houding is bijvoorbeeld kenmerkend voor de periode 1830-1839. In het zuiden speelde de Romantiek een belangrijker rol dan in het noorden, schrijvers als Van Hasselt,

Weustenraad, Dautzenberg en Ecrevisse raakten bevlogen door die idealen en vertrokken zelfs naar België. Een en ander maakt het voor de literatuuronderzoeker lastig om de vinger te leggen op een duidelijke regionale identiteit. Het is - aldus Verschaffel - maar de vraag of dat een nadeel is.

Een provincie die letterlijk 'in de marge' verkeert, heeft geen artistieke voortrekkersfunctie en kent geen 'bloei' in de zin van de 'beperkte' definitie van het begrip literatuur. Verschaffel signaleert in de *GLL* overigens enige defensiviteit over dat laatste. Hij stelt een andere positie voor: zie Limburg als een transferegebied, een streek waar volop culturele uitwisseling aan de hand was, een regio als cultureel mediator ofwel bemiddelaar. Op die manier kan het tegendeel aangetoond worden van het algemeen heersende beeld van de zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw als 'literair niets voorstellend'. Om daar 'trots' op te zijn, zoals een toehoorder oppert, lijkt Verschaffel het andere uiterste, 'een beetje negentiende-eeuws, waar je liever niet in moet vervallen'. In elk geval ontraadt hij letterkundigen in een cultureel grensgebied op zoek te gaan naar 'parels', verborgen grote dichters of 'bloemen in het braakland', want die zijn er gewoonweg niet. Zijn advies: ga op zoek naar de feiten, en schrijf een verhandeling rechtdoend aan meertaligheid en de diverse gezichten van de culturele identiteit.

Discussie: naar een regionale literaire geschiedschrijving

Ben van Melick vraagt naar een Belgisch literatuurhistorisch overzicht dat recht doet aan meertaligheid. Dat bestaat niet. Volgens Verschaffel is daar wel meer kans op sinds aan de Belgische universiteiten het onderscheid germaanse versus romaanse letteren is opgeheven. Maar als Van Melick voorstelt dat een dergelijk overzicht een gezamenlijke Zuid- en Noord-Nederlandse onderneming kan worden, is Verschaffel pessimistisch: 'België en Nederland, dat zijn toch gescheiden verhalen'.

Eerder heeft hij een voorkeur voor literatuurgeschiedenissen die gebonden zijn aan - vaak de nationale grenzen overschrijdende - cultuurgebieden. Zo'n geschiedenis willen koppelen aan één taal (in dat geval het Nederlands) lijkt hem getuigen van een negentiende-eeuwse ideologie, namelijk die van het nationale bewustzijn.

Wilbert Smulders

Hybride Limburg of hybride handboek?

Wilbert Smulders was van 1985 tot 2016 docent-onderzoeker Moderne Letterkunde van de Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Utrecht. Met Frans Ruiters publiceerde hij *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990* (1996) en hij leidde van 2010 tot 2014 een NWO-onderzoeksprogramma naar de ethische betekenis van literatuur, getiteld 'The Power of Autonomy: Willem Frederik Hermans'.

Een romantisch-verlichte januskop

Alvorens in te gaan op het eigenlijke onderwerp van zijn lezing, het interbellum in Limburg (de periode 1914-1940, die Wiel Kusters voor zijn rekening nam in de *GLL*), schetst Smulders in een breed kader de ontwikkeling van de literatuur in noordwest Europa.

Hij ziet vanaf het eind van de achttiende eeuw een spanningsveld ontstaan tussen Verlichting en Romantiek. Het verlichte vooruitgangdenken, met zijn hang naar gelijkheid en autonomie, veroorzaakte een romantisch terugverlangen naar authenticiteit en tra-

ditionele waarden. Vernieuwingsdrang en optimisme over de toekomst gingen hand in hand met melancholie om het verlies van religie en het vertrouwde culturele landschap.

Deze modern-romantische dubbelzinnigheid van emancipatorisch denken versus nostalgie was typerend voor de literatuur van de negentiende en een groot deel van de twintigste eeuw. Zelfs in de *GLL* is volgens Smulders deze januskop nog te ontwaren, met name in de houding van de redactie ten opzichte van de eigen regio. Enerzijds is er de behoefte de Limburgse letteren te beschrijven in termen van een onafhankelijke literaire ontwikkeling met een eigen gezicht, anderzijds relateert de redactie regelmatig de Limburgse geschiedenis en identiteit aan het nationale literaire bedrijf, een poging die Smulders 'persen in de canon' noemt voor de tijden dat de Limburgse literatuur nog nauwelijks uitstraling over de regionale grenzen had. Immers, het duurde tot ver in de twintigste eeuw voordat Limburgse auteurs (met uitzondering van Frans Erens en Pierre Kemp) gingen functioneren in het Nederlandse kader.

Smulders vraagt zich overigens af of het schrijven van een literatuurgeschiedenis vanuit een puur regionalistisch perspectief mogelijk is voor een perifeer landsdeel als Limburg. Het verschijnsel 'periferie' bestaat nu eenmaal bij de gratie van een centrum en vice versa. Zijn kritiek op de *GLL* betreft dan ook het feit dat het besef van deze 'spagaat' niet geleid heeft tot thematisering van het probleem. Had men van de nood een deugd gemaakt, aldus Smulders, dan was de *GLL* [lees: het hoofdstuk van Wiel Kusters] daadwerkelijk een studie geweest naar 'het hybride karakter van de provincie Limburg als culturele entiteit', zoals Kusters het in zijn hoofdstuk formuleert. Nu kan men zich afvragen of het niet de *GLL* zelf is die 'hybride' is geworden.

Het Zuid-Limburgnummer van het tijdschrift *De Gemeenschap*

Een fraai symptoom van het romantische verlichtingsdenken is de in Nederland aan het eind van de negentiende eeuw ontstane verzuiling. Men verenigde zich rond modernistische doorbraakidealen, maar streed tegelijk voor het herstel van de eigen levensbeschouwelijke traditie. Progressieve katholieken propageerden hun visie in het tijdschrift *De Gemeenschap*, in 1925 in Utrecht opgericht door zichzelf 'ultra-modern' noemende jongeren. Drijfveren waren zowel een krachtig verzet tegen het establishment als vrees voor de toenemende secularisering. De ondertitel van het blad luidde dan ook 'maandschrift voor katholieke reconstructie'.

In 1930 smeedden de Utrechtenaren een verbond met mede-katholieken over de grens van het culturele centrum heen: er werd een 'Limburgnummer' gemaakt (*De Gemeenschap* jaargang 6, 1930, nr. 10-11). Het resultaat was een bloemlezing van teksten en illustraties uit en over het diepe zuiden. De inleiding van het Limburgnummer is veelzeggend: Limburgse auteurs en kunstenaars worden beschreven als 'jonge intellectuelen', levend in een 'edele katholieke cultuur die veel en veel ouder is dan de Hollandse'. Limburg heeft 'goede vermogens voor een schoone toekomst', en die toekomst zal zijn: 'Dietsch en katholiek'.

De illustraties in *De Gemeenschap* van 1930 zijn alle van Limburgse kunstenaars. Smulders vindt ze 'zeer modern' en soms 'fabelachtig van kwaliteit', met in het materiaalgebruik vleugjes middeleeuws-roomse nostalgie, zoals houtsnede en glas-in-lood. De tekstbijdragen zijn ambivalent. Zo is er waardering voor de vernieuwende Beweging van Tachtig, maar ook afwijzing. De nostalgie 'naar vroeger' is opvallend aanwezig, net zoals - vanzelfsprekend - de katholieke strijdbaarheid. Mathias Kemp levert als enige een bijdrage met een ideologisch karakter, over Limburg als autonome regio.

Kortom, Smulders beschouwt het Limburgnummer in zijn ambivalentie als een typisch specimen van de romantisch-verlichte gespletenheid.

Achterhoedegevecht

Nog geen twintig jaar later begint de literatuur in Nederland zich te ontworstelen aan de verzuiling. Het culturele centrum wordt sterker ten koste van de periferie, aan de ontkerkelijking is niet meer te ontkomen. De strijd in de voorhoede, zoals de jonge katholieken in 1930 hem dachten te voeren, blijkt achteraf gezien een vruchteloos achterhoedegevecht te zijn geweest. Een ‘cultureel momentum van belang!’ aldus Smulders.

Hij eindigt zijn betoog met de vaststelling dat Wiel Kusters in zijn bijdrage aan de *GLL* dit momentum heeft gemist.

Discussie

Kusters geeft een meer praktische verklaring voor de ‘ambivalentie’ van het Limburgnummer van *De Gemeenschap*: de samenstelling ervan is moeizaam verlopen. Uit de archieven blijkt dat een aantal voor de hand liggende auteurs niet aan de aflevering mee heeft gewerkt en dat er pogingen zijn gedaan het nummer gevuld te krijgen met ‘hap-snap’-alternatieven. Met andere woorden, het wordt zo lastig de besproken aflevering van *De Gemeenschap* als representatief voor een periode te beschouwen. Daarbij vraagt Kusters zich af of het zinvol zou zijn geweest om het Limburgse literaire interbellum louter te interpreteren in het kader van een achterhoedegevecht. In zijn hoofdstuk heeft hij een andere tegenstelling als rode draad genomen: Limburgse schrijvers en kunstenaars hameren enerzijds op de eigen identiteit, maar zoeken tegelijk naar invulling van hun Nederlander-schap (wat in het Limburgnummer maar mondjesmaat zichtbaar is).

Ben van Melick vult aan: na de Tweede Wereldoorlog is het in Limburg niet afgelopen met het door Smulders besproken fenomeen: het romantische denken wordt zelfs sterker dan voorheen. Pas na 1960 is er sprake van ‘schoppen tegen de traditie’ en keren jonge auteurs zich af van hun Limburgse identiteit.

Wiel Kusters

Eikenhout en zinkviooltjes.

Jan Hanlo's brieven aan Willem K. Coumans

Wiel Kusters was van 1989 tot 2012 hoogleraar Algemene en Nederlandse letterkunde aan de faculteit Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht. Hij heeft tal van dichtbundels, verhalen, journalistieke kritieken en essays het licht laten zien en schreef onder andere biografieën over Pierre Kemp en Kees Fens. Hij maakte deel uit van de redactie van de *GLL* en schreef het hoofdstuk ‘1914-1940. Een tocht door het donker’.

In december 2017 verscheen de door Wiel Kusters gebundelde uitgave van nog niet eerder gepubliceerde brieven van Jan Hanlo aan Willem K. Coumans. De brieven geven niet alleen een interessante kijk op het Limburgse culturele milieu in de jaren vijftig en zestig maar ook, via Hanlo's levendige commentaren, op de activiteiten van zijn correspondent. Uit *Eikenhout en zinkviooltjes* kiest Kusters voor zijn lezing twee kwesties: de twijfels van de jonge Coumans (in zijn hoedanigheid van redacteur van het Heerlense blad *Galerie Zuid*) bij het samenstellen van een bloemlezing van Limburgse dichters, en het tot nu toe nog maar weinig belichte bloeiende artistieke wereldje in Roermond rond de kunstenaar René Wong en zijn vrouw Hayo, de latere partner van Willem K.

Gedoe rond een Limburgse bloemlezing die er niet kwam

Kusters karakteriseert het Heerlen van de jaren vijftig als een over de grenzen van de provincie kijkende 'ongewone' stad met modernistische aspiraties. Er was een actieve boekhandel, Winants, een ontmoetingsplek voor het culturele veld, waar onder andere de piepjonge journalist en dichter Coumans lezingen organiseerde. Strubbelingen rond een voordracht van Coumans over de dichter Achterberg aldaar leidden in 1953 tot de oprichting van *Galerie Zuid* (1953-1955), samen met beeldend kunstenaar Nic. Tummers en journalist Oscar Timmers. Ook *Galerie Zuid* keek over de grenzen, in het eerste nummer stonden bijvoorbeeld naast gedichten van Jan Hanlo poëzie van Lucebert, en besprekingen van de kunst van Karel Appel en Constant. In de kring verkeerde ook de Brabantse dichter Frans Babylon. Hij was hoogstwaarschijnlijk degene die contact tussen de Amsterdamse uitgeverij De Beuk en Coumans legde, wat resulteerde in een opdracht voor een bloemlezing van de nieuwe lichte Limburgse dichters, waar Coumans ook de inleiding voor zou schrijven.

Maar die bloemlezing bleef uit. Het 'gedoe' rond de uitgave blijkt fraai uit Hanlo's brieven: hij stuurde voortdurend materiaal, suggereerde een titel ('Eikenhout en zinkvioletjes') maar er kwam niets uit Coumans handen.

De mogelijke reden voor Coumans' terughoudendheid is interessant in het kader van het symposium over de *GLL*: hij blijkt zich later vaker - bijvoorbeeld in bijdragen aan het tijdschrift *De Bronk* - te hebben afgevraagd wat 'Limburgse dichtkunst' was, of die überhaupt bestond en aan welke criteria zo'n Limburgse literatuur zou moeten voldoen. Hij worstelde vooral met het begrip 'Limburgse levenssfeer' (een veelbesproken fenomeen in de jaren vijftig) die karakteristiek zou zijn voor de artistieke producten uit de provincie. Dat zuidelijke levensgevoel zou - aldus Coumans - Pierre Kemp als typisch Limburgs dichter moeten bestempelen, maar Kemp was duidelijk geen regionaal maar een landelijk dichter. Ook had hij twijfels over de zijns inziens geringe waarde van veel van de Limburgse poëzie, die hij niet in zijn bloemlezing vond thuishoren. Wat Coumans wel wilde was aansluiting bij de randstad. Heerlen moest een van de culturele centra in Nederland worden, niet perifeer maar gelijkwaardig.

De discussie rond het Limburgse levensgevoel sudderde nog een tijdje door (tot Coumans er geen woord meer over wilde horen) en in 1954 kwam hij op het idee een Brabants-Limburgse bloemlezing van '2 x vijf' dichters te maken, geïnspireerd door de net verschenen bundeling van Nederlands belangrijkste experimentele dichters *Vijf 5 tigers*, onder het motto 'wij Limburgse dichters zijn ook Vijftigers'. Maar ook dit boek kwam er niet.

Een klein nationaal brandpunt in Roermond

In Roermond blijkt intussen een waarachtig verzamelpunt te zijn ontstaan van Limburgse en randstedelijke kunstenaars en schrijvers, ten huize van beeldend kunstenaar René Wong. Hanlo (vaak daar op bezoek met Coumans) doet er verslag van en ook Hayo Wong heeft er lange brieven over geschreven. De bijeenkomsten leidden onder meer tot een gezamenlijke expositie van Charles Eijck en Bertus Aafjes in 1959 in het Gemeentelijk Museum in Roermond. Opening en diner werden druk bezocht, er waren journalisten en critici van landelijke bladen (zoals *Vrij Nederland* en *De Tijd*) aanwezig, en coryfeeën als Harry Mulisch en Godfried Bomans. De gebruikelijke schermutselingen bleven niet uit: Charles Eijck liep boos van de tafel weg.

Kortom, een (ook in de *GLL*) ondergesneeuwde maar bijzonder interessante episode, alle reden voor een oproep van Kusters tot een cultuurstudie van het twintigste-eeuwse Roermond.

Lou Spronck
Voor het stof erover neerdaalt...
De Geschiedenis van de literatuur in Limburg in de kritiek

Lou Spronck was docent aan en rector van het Jeanne d'Arc College in Maastricht. Na zijn pensionering wijdde zich hij geheel aan zijn passie: de geschiedenis en de literatuur van de eigen regio. In 2009 promoveerde hij op *De percessie van Scherpenheuvel* van Theodoor Weustenraad. Hij maakte deel uit van de redactie van de *GLL* en schreef het hoofdstuk '1793-1893. Verandering van het blikveld: verlies en winst'.

Vooraleer de besprekingen van de *GLL* de revue te laten passeren en te beoordelen, vat Spronck de uitgangspunten van de redactie samen, zoals die ook in de uitvoerige inleiding van het boek te lezen zijn. Kernbegrippen zijn daarbij: het regionale perspectief, het cultuurhistorische karakter, de voor de regio typische meertaligheid en de brede definitie van 'Limburgse literatuur'. Op de essayist Cyrille Offermans na konden de recensenten zich vinden in dat concept, zij het met Sproncks kanttekening dat deze 'niet steeds gelukkig waren met de consequenties daarvan'. Opvallend was de afwezigheid van de Limburgse dagbladpers in het discours.

Vier dagen na het verschijnen van de *GLL* op 20 oktober 2016, schreef de historicus Dirk Snel een onverdeeld positief commentaar in *Het Nederlands Dagblad* (20-10-2016), daarbij de nadruk leggend op de cultuurhistorische aspecten van het werk.

Aanvankelijk twijfelend aan de zin van een dergelijke regionale literatuurgeschiedenis, maar al lezend overtuigd geraakt, was Marc van Oostendorp in het online tijdschrift *Neerlandistiek* van 28 oktober 2016. Vooral de negentiende eeuw, met zijn talige en politieke omwentelingen, vond hij 'waanzinnig interessant'. De veeltaligheid in het verleden, met name de positie van de dialecten, beschouwt hij als de onderscheidende literaire kracht van het gebied. Hij ziet in de laatste decennia de positie van de streektaal in Limburg zwakker worden, en concludeert: '*De roet is gebroke*, en of we het leuk vinden of niet, er is *geine raod*'.

Enige twijfel had Spronck blijkbaar bij het opnemen in zijn vertoog van de recensie van Chrétien Breukers op diens weblog van 12 maart 2017. Breukers zou geen poging hebben gedaan om evenwichtig te oordelen, ging eerder sterk subjectief te werk. In de woorden van Spronck: 'een draai om de oren van *GLL*-auteurs die hij *niet*, en een aai over het haar van degenen die hij *wel* mag'. De hoofdstukken tot 1945 kunnen Breukers goedkeuring wegdragen, maar de bijdrage van Ben van Melick noemt hij een 'moppentrommel vol namen, die toch nooit compleet kan zijn'. Kortom, concludeert Spronck: 'beweringen zonder grond of onderbouwing, pesterijtjes zonder inhoud'.

Op de recensie van de Belgisch-Limburger Jan Gerits in het tijdschrift *Heemkunde Limburg* van juni 2017 (herdrukt in *Oostland*, nr. 211, 2017) gaat Spronck dieper in. Kern van Gerits kritiek is dat Belgisch-Limburg in de *GLL* tekort wordt gedaan: de keuze voor het al dan niet opnemen van Belgisch-Limburgse auteurs is willekeurig, onevenwichtig en onvoldoende. Spronck wijst erop dat de problematische staatrechterlijke veranderlijkheid van de Limburgse constellatie in de *GLL* aan de orde komt, en maar deels is opgelost kunnen worden. Een aantal argumenten van Gerits acht hij van een 'regionalisme dat

eigenlijk voorbij moet zijn.

Spronck stelt voor een samenwerkingsverband aan te gaan met Belgisch-Limburg, als een volgende editie van een *Geschiedenis van de literatuur in Limburg* uitkomt. Dan kan de lastige territoriumdiscussie uit de wereld worden geholpen. Deze editie zou dan moeten bestaan uit vier delen.

1. De literatuur in het Maasland (900-1794): gezamenlijke redactie;
2. De literatuur in het Departement van de Nedermaas (1794-1814) en in de provincies Nederlands en Belgisch Limburg (1815-1830/1839): gezamenlijke redactie;
3. De literatuur van Belgisch Limburg (1839 - heden): redactie Belgisch-Limburg;
4. De literatuur in Nederlands-Limburg (1839 - heden): redactie Nederlands-Limburg.

Een en ander zou een forse uitbreiding van de redactionele menskracht en medefinanciering door Belgisch-Limburgse instanties noodzakelijk maken.

In *Ons Erfdeel* 60 (2017) heeft specialist negentiende eeuw Marita Mathijssen weinig kritische noten te kraken. Ze is ingenomen met de vormgeving, de vele citaten en tekstfragmenten, die de *GLL* een levendig bloemlezingkarakter geven. Enigszins bezwaarlijk is dat de *GLL* eigenlijk uit zeven verschillende 'boeken' bestaat, hoewel dit bezwaar ook 'wellicht een der aantrekkelijkheden vormt van dit overzichtswerk'. Haar conclusie: 'Een obees boek dat moest'.

Cyrille Offermans wijdt vijf beschouwingen aan de *GLL* in het maandblad *Zuiderlucht* (van februari t/m juni/juli 2017). De essayist Offermans, bekend om zijn pamflettistisch verzet tegen Limburgs provincialisme, kan zich niet vinden in het concept van de *GLL*. Dat betreft allereerst de daar gehanteerde brede definitie van Limburgse literatuur. Voor Offermans geldt: 'Limburgse literatuur is literatuur in het dialect, de rest is Nederlandse literatuur', waarmee vanzelfsprekend in zijn ogen het overgrote deel van de teksten onterecht in een Limburgs literatuuroverzicht terecht is gekomen. Daarnaast geldt voor hem - anders dan in de *GLL* - als enige selectie criterium de kwaliteitsnorm. In zijn ogen zijn er te veel auteurs en werken opgenomen die de toets niet kunnen doorstaan. Spronck concludeert: 'De *GLL* wil registreren, een overzicht geven; Offermans wil oordelen, wil bokken en schapen scherp van elkaar scheiden.' En daarmee 'is hij het antwoord schuldig gebleven op de voor de hand liggende vraag of de samenstellers van de *GLL* in hun opzet geslaagd zijn'.

In *Podium*, bijblad van het maartnummer van 2016 van *Zuiderlucht*, liet Paul Weelen weten dat de Limburgstalige literatuur het in de *GLL* 'moet doen met een dikke veertig bladzijden', gestoeld 'op de keuze en de mening van één redacteur', en dat daarmee 'de literatuurgeschiedenis van het Limburgs nog niet geschreven is'. Dat laatste valt volgens Spronck niet helemaal te ontkennen, maar hij moet Weelen corrigeren: aan de dialectliteratuur, zoals die in Limburg in de tweede helft van de achttiende eeuw is ontstaan, is niet door één, maar door vier auteurs systematisch aandacht geschonken.

In het ochtendprogramma van het symposium ging Wilbert Smulders uitgebreid in op de periode 1914-1940 in de *GLL*. Eerder besprak hij het volledige boek in het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 133 (2017) onder de titel 'Standaardwerk voor de regio'. Daar prees hij de gedegen documentatie van het omvangrijke, vaak opgedolven, materiaal en noemt hij het boek een aanwinst voor de cultuurgeschiedenis van de provincie. Voor de geschiedenis van de nationale literatuur acht hij de *GLL* slechts zijdelings van belang.

Spronck sluit af met zijn persoonlijke ervaringen met *GLL*-lezers, en citeert een van hun: *Dat boek leus zich gemaekelik. Dat wis ich allemaol neet. Ich bin noe op pagina 486. Elken daag e paar bladzijde, mit plezeer.*

Publieksdiscussie aan de hand van stellingen

Het aanwezige literaire veld

Ruim veertig deelnemers aan het symposium werden geteld. Naast redactie en auteurs van de *GLL* waren vertegenwoordigd: LGOG, Huis voor de Kunsten, Vereniging Literaire Activiteiten Maastricht, Letterkundig Centrum Limburg, Stichting LiLiLi/Uitgeverij TIC, Sociaal Historisch Centrum Limburg, werkgroep Veldgewas, Rheinischer Verein für Denkmalpflege und Landschaftsschutz, en op persoonlijke titel een aantal schrijvers, dialectkundigen en andere belangstellenden.

Ben van Melick, Lou Spronck en Wiel Kusters (redactie *GLL*) zaten klaar om de vooraf geformuleerde discussiepunten te behandelen en vragen te beantwoorden. De discussie werd geleid door Hein van der Bruggen.

Hoe is 'literatuur' te definiëren? En zijn de gekozen criteria konsekvent toegepast in de *GLL*?

Uit de lezingen van Wilbert Smulders en Tom Verschaffel is reeds gebleken dat in de *GLL* een 'brede' literatuuropvatting is gehanteerd.

Ben van Melick: Alle persoonlijke tekstuitingen horen in principe bij het culturele landschap, zijn in die zin (al dan niet mislukte) literatuur.

Wiel Kusters: het begrip 'literatuur' staat vaak voor 'kwaliteit', maar is als zodanig niet gebruikt in de *GLL*.

Tom Verschaffel benadrukt nogmaals dat de inzichten veranderd zijn: literatuur wordt niet langer uitsluitend gezien als een verzameling auteurs en hun teksten. Het complete literaire bedrijf wordt betrokken: lezers, uitgevers, leesgezelschappen, genootschappen, etcetera, en daarmee zijn de literaire criteria veranderd.

Dichteres Emma Crebolder is kritisch: als de literatuuropvatting van de *GLL* zo breed was, waarom is er dan in de periode na 1945 weinig aandacht voor zaken als het literaire leven in de Noord- en Midden-Limburgse steden, en voor activiteiten als het toch uitzonderlijke Landgraafse poëziefestival?

Barbara Beckers (SHC) vraagt of er thema's reeds vooraf taboe waren, ze noemt met name de genderbenadering van teksten. Maar ze kan zich voorstellen dat deze benadering wellicht niet in het blikveld van de auteurs heeft gelegen, wat wordt beaamd door het panel.

Ben van Melick wijst op de gegeven beperkingen, zoals het beschikbare aantal pagina's en de beschikbare tijd. Lou Spronck meldt dat over vele zaken is gepraat, veel is opgenomen in de *GLL* maar veel is ook vooruitgeschoven naar in de toekomst te publiceren aanvullende artikelen en monografieën.

Wiel Kusters sluit het eerste discussiepunt met de vaststelling dat onderzoek naar alle aspecten wel erg veel tijd zou hebben gekost, er is in Limburg namelijk nauwelijks 'voorwerk' verricht betreffende de eigen letterengeschiedenis.

De verschillen in aanpak van de zeven hoofdstukken in de *GLL* en het gebrek aan evenwicht in de opbouw

Ludo Jongen (auteur van het hoofdstuk 'Van het begin tot 1500') beziet de kwestie vanuit middeleeuws perspectief. Hij ziet geen enkel probleem: het bundelen van teksten van diverse pluimage en omvang was in die tijd normaal. Ook de meest recente geschiedenis van de Nederlandse literatuur is geschreven door verschillende auteurs.

Hein van der Bruggen vraagt of het in meerdere hoofdstukken opduiken van een aantal besproken auteurs een minpunt is. Daar heeft Jongen een positieve kijk op: zo maak je kennis met meer invalshoeken.

Ben van Melick meldt dat de periode na 1945 geen onevenredig groot deel beslaat van de *GLL* (een veelgehoord kritiekpunt): hij heeft de verhouding 'aantal jaren/aantal bladzijden' uitgerekend en 'het valt erg mee'.

Specifiek gericht op het hoofdstuk over de negentiende eeuw was een opmerking van Marita Mathijssen in haar recensie in *Ons Erfdeel*: op het verhaal over het literaire leven volgt informatie over de auteurs in de vorm van een lexicon, wat ertoe kan leiden dat lezers het lexicon ongelezen laten. Auteur Lou Spronck is het daarmee eens, maar zag zich al schrijvend geconfronteerd met het probleem dat het invlechten van zoveel auteurs en auteursgegevens in het lopende verhaal een ongewenst resultaat opleverde. Scheiding van beide zaken was de oplossing en hij hoopt dat die de lezer naar behoren bedient.

Een andere opmerking van Marita Mathijssen in haar recensie betrof het gemis aan achtergrondinformatie over het literaire leven in het hoofdstuk over de periode 1893-1914, zoals de literaire genootschappen. Auteur Peter Winkels is daar kort over: veel van die zaken waren al aan de orde gekomen in het voorafgaande hoofdstuk van Spronck, Winkels' leidraad waren de auteurs en hun werken.

Omissies, errata, desiderata

Ben van Melick noemt het ontbreken van vertalers van Limburgse bodem in de *GLL*, zoals Thérèse Cornips en Pé Hawinkels. Ook de paragraaf over literatuur en de steenkolenmijnen had hij graag uitgebreid gezien tot een forsere studie. Irene Borghans reageert met de opmerking dat blijkbaar van het literaire veld wordt verwacht dat men gaat meeschrijven aan die aanvullingen.

Wiel Kusters: er is inderdaad een lijst aan desiderata, het werk moet verdergaan, mag niet doodbloeden. Daar heeft de literatuurcommissie meer menskracht voor nodig.

Dialectschrijver en columnist Wim Kuipers (werkgroep Veldgewas) vraagt naar de mogelijkheid van een geschiedenis van de Limburgse journalistiek. Wat de negentiende eeuw betreft: daar is door Lou Spronck al aan gewerkt (Weustenraad, Thissen), en Ben van Melick ziet zeker mogelijkheden voor de twintigste eeuw: de krantenarchieven zijn beschikbaar.

Door diverse toehoorders worden als omissies nog benoemd: de kinder- en jeugdliteratuur en de dialectliteratuur. Er vallen namen van auteurs die niet of slechts mondjesmaat voorkomen in de *GLL*. Het panel geeft aan dat dat niet altijd onterecht was. Het ontbreken van bijzondere aandacht voor de jeugdliteratuur is inderdaad een gemis, overigens staat de bestudering van het genre nog in de kinderschoenen. Wat betreft de dialectliteratuur (vanaf ongeveer 1770): de verschillende auteurs zijn weloverwogen te werk gegaan. Keuzes voor de belangrijkste vertegenwoordigers betekende automatisch minder aandacht voor de anderen. Overwegingen van leesbaarheid telden mee (het voorkomen van een 'lappendeken'). En als er dan toch over een kwaliteitscriterium gesproken kan worden, dat was er wel, maar in een andere dan gebruikelijke zin: de betekenis van een auteur en zijn/haar teksten voor de literaire omgeving.

Ben van Melick
(namens de literatuurcommissie van het LGOG*)
Een blik op de toekomst

Ben van Melick was docent Nederlands, onder andere aan het Bernardinuscollege in Heerlen. Hij publiceerde tal van literatuurkritieken, voerde een eenmanstijdschrift, was literair recensent voor de publieke regionale omroep en werkte mee aan boeken over kunstenaars en schrijvers. Hij maakte deel uit van de redactie van de *GLL* en schreef het driedelige hoofdstuk 'Van 1945 tot 2015'.

Terugblik

Alvorens een blik op de toekomst te werpen, kijkt Van Melick terug op de totstandkoming van de *GLL*.

In de herfst van 2010 nam Lou Spronck namens het LGOG het initiatief voor een Limburgse literatuurgeschiedenis. Met Ben van Melick riep hij een literatuurcommissie in het leven. Het voorbereidende werk leidde tot een symposium in augustus 2012, waarbij de plannen aan het literaire veld werden voorgelegd, en in januari 2013 volgde de publicatie van de brochure *Geschiedenis van de literatuur in Limburg - Blauwdruk* met de uitgangspunten voor het boek.

Tijdens de voorbereidingsfase stond de commissie voor tal van keuzes, inhoudelijk van aard, maar ook financieel-praktisch, zoals het aantal beschikbare pagina's. Van Melick wijst erop dat die keuzes gevolgen hadden voor het uiteindelijke boek, en dat er bij de gekozen aanpak noodzakelijkerwijs 'slachtoffers' zijn gevallen. Hij noemt met name 'de bijna honderd auteurs die het moeten doen met een simpele vermelding of verwijzing en dan spreek ik niet eens over hen die helemaal niet ter sprake kwamen', en hij ziet slachtoffers onder 'genres als toneel, vooral de amateursector, de mainstream dialectliteratuur, de misdaadroman, kinder- en jeugdliteratuur, de literaire bedrijvigheid in steden als Venlo, Roermond, Sittard en Weert'. De beslissingen van de commissie waren beargumenteerd, aldus Van Melick, maar ze hadden ook anders kunnen uitvallen. 'Kritiek is daarom vanzelfsprekend. En er bestaat in de literatuur niet zoiets als een ultiem gelijk. Daarom ziet de commissie dit boek niet als een laatste woord; voor haar is het veel meer een eerste woord.'

In de loop van 2015-2016 hadden de auteurs hun bijdragen ingeleverd, Maud van Rossum en Piet Gerards van Piet Gerards Ontwerpers maakten een prachtig boek, en in oktober werd de *GLL* feestelijk gepresenteerd. De verkoop verliep daarna goed, maar teleurstellend was het gebrek aan belangstelling van de Limburgse pers en het onderwijs.

Verwachtingen voor de toekomst

CORRECTIES EN AANVULLINGEN OP DE *GLL*

Vanaf de verschijning is de literatuurcommissie van de *GLL* bezig geweest met aanvullingen op het boek. Er is een lijst van omissies en correcties en van onderwerpen die nader onderzoek verdienen. In de loop van 2018 zal die lijst, aangevuld met het commentaar dat het symposium oplevert, digitaal ter beschikking komen.

VERVOLGPUBLICATIES

Daarnaast heeft de commissie altijd de wens gekoesterd naast het handboek - als 'de kapstok' aangeduid - een reeks monografieën en artikelen te laten verschijnen: de 'jassen'.

Er zijn al een aantal ideeën, waaronder een in samenwerking met Veldeke Limburg te schrijven geschiedenis en bloemlezing van de literatuur in de Limburgse taal.

INFORMATIEVOORZIENING DIGITAAL

Er wordt gewerkt aan de informatievoorziening van het literaire veld. Vanaf 2015 bestaat het zogenaamde Limburgportaal van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL). Zo'n 400 gedigitaliseerde publicaties van Limburgse bodem zijn op dit moment beschikbaar, daarnaast is op dezelfde site een zeer uitvoerige bibliografie van de Limburgse letteren te raadplegen: de 'Bronnenlijst Limburgse letteren van de Middeleeuwen tot 2016'. Vanaf september 2017 verschijnt op de website van het Huis voor de Kunsten Roermond de reeks 'Literatuurportret'. Op de in 2018 te vernieuwen site van het LGOG zou de GLL een eigen afdeling kunnen krijgen.

SYMPOSIA

In mei 2018 is een symposium gepland in samenwerking met het Meertensinstituut in De Balie Amsterdam over het thema 'centrum-periferie', met de GLL als uitgangspunt. Dergelijke symposia rond de GLL zouden tweejaarlijks georganiseerd kunnen worden.

LITERAIR ERFGOED

De literaire archieven zijn in Limburg sterk verspreid en veelal ontoegankelijk. Een aanzet tot inventarisatie van vindplaatsen bestaat al (Sanne Thomas, *Terreinverkenning archief voor Limburgs literair erfgoed*) maar is nog niet uitgewerkt bij gebrek aan financiële middelen. De literatuurcommissie spant zich in om daar verandering in aan te brengen, ze wil komen tot een *Bronnengids voor literair erfgoed in Limburg*. Zo'n gids is ook van belang voor de snelgroeiende groep van amateurhistorici, heemkundigen, journalisten en literair geïnteresseerden. Een fysiek archief, bijvoorbeeld in de vorm van een museum, acht de commissie anno nu nog niet mogelijk.

Besluit van de dag

Voor een en ander is geld en menskracht nodig. Van Melick roept sponsors en het literaire veld op bijdragen te leveren. Hij eindigt zijn bijdrage als volgt:

'Wij kunnen nog personele aanvulling gebruiken: wie organisatorisch de handjes kan en wil laten wapperen is welkom, met name vertegenwoordigers van jongere generaties zijn uitgenodigd om mee te doen. En vanzelfsprekend: alles liefdewerk oud papier. Maar de voldoening na gelukte projecten is groot!'

* De literatuurcommissie bestaat op 9 december 2017 uit Hein van der Bruggen (voorzitter), Koen Eykhout, Adri Gorissen, Hannie van Horen, Herman van Horen, Ludo Jongen, Ben van Melick, Emile Ramakers, Pia Spaan (namens het LCL), Ine Sijben, Lou Spronck en Peter Winkels.